

TÜRK DÜNYASI EDEBİYAT TARİHİ METODOLOJİSİ ÜZERİNE

Türk Terimler Sözlüğü Hazırlama Komisyonu için Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Türkiye'den katılan dil uzmanları toplantısında Komisyon Başkanı olarak yapılan konuşmanın metni.

Edebiyat tarihi ve edebilik probleminden söz etmeden önce, son yüz yılda ilmi faaliyetlerle ilgili metot ve bakış açıları üzerinde durmak gerekir.

İlmi faaliyetleri müspet ilim sahası ve tarihi ilimler olmak üzere ikiye ayırmak tabiidir. Asırlardan beri yapılan bütün ilmi çalışmaları bu iki grupta toplamak mümkündür. İlim tarihinde bu konu açıkça ortaya konulmuştur. İlim tarihine bakıldığında bugünkü anlamıyla tarih ilminin XVIII-XIX. yüzyıllarda ortaya çıktığı görülür. Bugünkü anlamıyla edebiyat tarihinde XIX. yüzyılda bağımsız bir disiplin olur. Başta sosyoloji olmak üzere, tarihi başka bir deyişle beşeri ilimler genel hatlarıyla bu yüzyılın zihniyetini aksettirir. Tarihin bu döneminde müspet ilimlere has bakış tarzı, metot ve çalışma tarzları insanlığa büyük ümitler vermekte, insani her faaliyetin sebep sonuç ilişkisiyle açıklanacağı sanılmaktadır. Bunun için de tarihi ve beşeri ilimler, müspet ilimlerin metotlarını benimsemişlerdir. H. Taine, Jules Lemaitre, Gustave Lanson bugünkü anlamda edebiyat tarihinin kurucuları; tabii ilimlerin bakış açıları, metotlarıyla edebiyat tarihleri yazmayı başlatmışlardır. Danvin'in "Türlerin Kökeni" adlı eseri, Burinitier'e "Edebi Türlerin Menşei ve Gelişmesi"ni yazdırmıştır.

XIX. yüzyılda çevre, ekonomik ve maddi şartlar ile edebi eser arasında çok yakın bir ilişkisinin olduğu kabul edilmiş; dış şartların edebi eseri belirlediği fikrinden hareket edilmiştir. Bunun için de edebiyat tarihleri edebi olanın tarihinden ziyade kültür ve medeniyet tarihinin konuları üzerinde gereğinden ziyade durmuşlardır. Edebiyat adına da yazarların hayat hikayeleri ile ilgili hususları anlatmışlardır.

Bütün bunlar edebi olanın bir kenara bırakılmasına, gölgede kalmasına sebep olmuştur. Kısacası devrin bakış açısının temelinde materyalist dikkat vardır. Kullanılan metotların da kaynağı tabii ilimlere has metotlar ve bakış açılarıdır. Gerçek anlamda edebiyat araştırması için sözü edilen bilgi malzemesine ihtiyaç olduğu açıktır. Ancak bu yeterli değildir ve yalnız başına alındığında da böylesi çalışmalar, beşeri ilimlerde ve edebiyat araştırmalarında aldatıcı sonuçlar vermektedir.

Bugün farklı Türk coğrafyalarında gerçekleştirilen beşeri ilimler ve edebiyatla ilgili çalışmaların birbirinden böylesine farklı

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ

Ahmet Yesevi Ü. Sos. Bil. Ens.. Müdürü.

olmasının sebeplerinden en önemlisini burada aramak gerekir.

Tarihi ve beşeri ilimlerin, bu arada edebiyat araştırmalarının tabii ilimlerden farklı metotlara ve bakış açılarıyla gerçekleştirilebilmesi mecburiyeti vardır. Çünkü tabii ilimler tabii varlıklar her yerde aynı özelliklerle karşımıza çıkarlar. Tabii ilimlerde her yerde genel geçer kurallara ulaşılır; bu ilimlerde deney yapmak, yani tabii olayı laboratuvar şartlarında tekrar elde etmek mümkündür. Bu ilimlerin gerçekliği kesin gerçekliktir.

Tarihi ve beşeri ilimler, bu arada edebiyat araştırması insan faaliyetleri ve insanların yaptığı eserleri konu alır. İnsan da zaman içinde değişir. Ancak bu değişme kendisine ait asli unsurları zenginleştirme ile gerçekleşir. Bu asli unsurlar mitolojik dönemde insanın kendisiyle ve tabiatla mücadelesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan mitolojik dönemi ortak insan kitlelerinin insana, dünyaya bakış tarzı tabii olarak ortaktır. İnsanlar istese de bunu çok değiştirmezler. Çünkü mitolojik dönemden önce ve sonra dil oluşmuş, insan kendim dille ifadeye başlamıştır. Böylece insanlar dil vasıtasıyla oluşan ve gelişen bir alem kurmuşlardır. Aynı ortak dili kullanan insanların birbirine benzer veya yakın alemler kurması tabiidir. Zaten tarihi ve beşeri ilimlerin değişmez malzemesi en geniş anlamıyla dildir. Burada dil sözüyle gösterge bilim sınırları içinde her türlü anlaşma vasıtasını kastediyoruz. Bu anlamda her türlü giyim ve ev eşyası, müzik, ezgi, her türlü adet, gündelik yaşam tarzında kullanılan aletler, törenler ve insan, değerler ait oldukları toplumun özelliklerini ortaya koydukları için dil malzemesi durumundadır. Bunlar da birdenbire oluşmaz. Büyük çoğunluğuyla mitolojik dönemde bir defa oluşur ve zaman içinde gelişir, zenginleşir.

Bu gerçek karşısında, biz istesek de istemesek de, kendi mahiyetimizi anlamak ve özelliklerimizi yorumlamak için birbirimizi tanımaya mecburuz. Çünkü birimiz bir diğersinin aynası durumundayız. Çünkü bizler aynı gerçeğin farklı, coğrafyalardaki yorumlarıyız. Çünkü özümüz dilimizle birlikte ortak mitolojik dönemde yoğrulmuş, orta dönemde de aynı kaderi paylaşmışız.

Beşeri ve tarihi ilimlerin bir başka özelliği her tarihi ve sosyal olayın aynı şartlar altında bir daha tekrarının mümkün olmamasıdır. Yani tabii

ilimlerde olduğu gibi aynı olayı yeniden görmek mümkün değildir. Bir tarihi veya beşeri olay kendi şartları içinde bir defa olmuştur ve tektir. Onu kendi şartları ve biricikliği (ferdiliği) içinde değerlendirmek gerekir. Türk dünyası tarihi ve edebiyat tarihi de başka tarihlere ve edebiyat tarihlerine benzemez. Kendi şartları içinde teşekkül etmiş büyük bir gerçekliktir. Bunu anlamak ve değerlendirmek için ayrı bir bakış tarzına ve metoda ihtiyaç vardır. Bu bakış tarzı ve metod genel Türk tarihi ve genel Türk medeniyetinden hareketle bulunmalıdır. Bunun başlangıç noktası da Türk tarihim ve medeniyetini bütün olarak görmek, onu kendi bütünlüğü içinde ele almak, büyük bir hadise olarak değerlendirmektir. Türk tarihini batılı bakış açılarından ve batılı metotlarla değerlendirmek yanılmaya sebep olur. Şüphesiz batılı dikkatlerden yararlanmak faydalıdır. Ama onlara teslim olmak kendi mahiyetimizi inkar olur. Bu da ihanettir. Kendi bütünlüğümüzü bozmaktır. Öyleyse bugün bir metod problemimiz vardır. Bunu kabul etmek gerekir. Bizi izah eden, tarihimizi ve medeniyetimizi kendi bütünlüğü ve teklifi içinde ele alabilen, bize has bir metoda ihtiyaç vardır. Bu metod ve bakış açısı belirlenmeden yazılan tarihler zaman içinde Türkün sürekliliğini ve tekevvününü ifade edemez. Aynı coğrafyalarda mahiyet ve çıkış noktası bakımından birbirinden farklı metotlarla yazılan tarihler zihinlerde şüphe uyandırır. Birbirini tamamlamaz. Öyleyse Türk alimlerinin beşeri ilimlerde çözüm bekleyen bir metod ve bakış açısı sorunu vardır. Bir başka kongrede veya sempozyumda metod ve bakış açısı problemlerinin tartışılması gereği vardır. Bizler böyle bir karara varır, kendilerinden talep edersek Türk dünyasının problemleriyle iç içe yaşayan sayın Namık Kemal Zeybek bu imkanı hazırlar.

Yukarıda sözünü ettiğimiz dikkatle medeniyet tarihinin bir parçası olan edebiyat tarihine baktığımızda günümüzdeki çalışmaların dağınıklığını açıkça görürüz. Bugün Türkiye Edebiyat Tarihi, Kazak Edebiyat Tarihi, Özbek Edebiyat Tarihi gibi diyalektlerin edebiyat tarihlerinde söz edildiğini görürüz. Bu çok acı bir gerçeğin ifadesidir. Biz edebiyat tarihini diyalektlere ve coğrafyaya bağımlı olarak hazırlamaktayız. Bunun için de edebiyat tarihleri hayat hikayelerinin toplamı ve anekdotlar yığını olmaktadır.

Genel Türkçe'nin edebiyatını bütün olarak içine alacak, dilin gelişme seyri içinde bu büyük milletin edebi özelliklerini aksettirecek bir bakış açısından ve metottan mahrumuz. Bunun için de Türkün edebi eserlerde yansıtma kabiliyetini tespit edemiyoruz. Farklı tesirlerin gölgesinde edebiyat tarihi rüyası görüyoruz. Teferruatta boğuluyoruz. Genel tarihte de görünüş pek farklı değil sanıyorum. Öyleyse bizim malzemelerimizden hareketle belirlenecek bir bakış açısı , geliştirilecek bir metot edebi eserlerde sürekliliğimizi ortaya koymamıza hizmet edecektir. Buna ihtiyaç vardır.

Tarihi ilimlerde anlamak ve sonra da yorumlamak esastır. Doğru anlamak, iyi yorumlamak için belge ve yadigarları; bu arada tabii olarak dilin tekevvününü bilmek gerekir. Genel Türkçe'nin daha yerinde itibarıyla Türk dilinin zaman ve mekanla hesaplaşmasını; her türlü iç ve dış engeli alt ederek geniş bir coğrafyada Türklük ruhunu yansıttığını dikkate almak zorundayız. Bizim bakış açımızın ve metodumuzun kaynağı büyük ve zengin Türk dilinin tekevvününde görülen birlikte saklıdır. Dilin yapısındaki tabii mantık örgüsünü çözdüğümüzde tarihi ilimlerde kullanabileceğimiz metoda yaklaşacağımızı sanıyorum. Türkçe'nin kelime kabul etme gücü ve tabii ahengi Türkün karakteristik özelliklerini haber verir.

Destanlardan modern romana uzanan çizgide dil farklı zamanları kendi şiiriyetiyle birleştirir. Ahmet Yesevi ile Yunus Emre

arasındaki yakınlığı Aytmatov ile Tarık Buğra ve Mustafa Necati'de bulmak mümkündür. Avezov'un hikayeleri ile Refik Halid'in, Sabahattin Ali'nin hikayeleri birbirine o kadar benzer ki... Bunlara Türkçe'nin farklı coğrafyalarda olgunlaşan ortak meyveleri olarak bakabilecek bir dikkat bize çok şey kazandıracaktır. Aytmatov ve Mustafa Necati XX. yüzyılda aynı kaynaklardan beslenen iki ayrı kabiliyettir. Kaynak Türkçe'dir. Türkçe'nin ifade gücüdür. Türk destanlarıdır. Türk insanının hayat karşısındaki tavrının edebi eserde kristalize olmasıdır.

Böyle bir hatırlatmadan sonra bu tebliğin gayesi olan sözleri bir daha ifade edelim: Türk tarihini, medeniyetini ve edebiyatını kendi bütünlüğü ve birliği içinde inceleyip değerlendirecek bir bakış açısına ve metotlara ihtiyaç vardır. Bu metotlar ithal edilmez. Bizim alimlerimizce kurulur. Bunun için de Türk tarihini ve medeniyetini beyin ve kalp diyalogu kurarak, bütün olarak görmek ve düşünmek; bütün olarak hissetmek ve yaşamak gerekir. Bu bütünlük içinde her parçanın değeri ve fonksiyonu daha iyi anlaşılacak, hal ve gelecek daha iyi değerlendirilebilecektir.

Bu düşüncelerle alimler metot ve bakış açısı problemi üzerinde düşünmeye davet ediyor, geleceğin bizim olduğu şuuru ile hazırlıkların uzun sürmemesini diliyor, hürmetlerimi sunuyorum.